

Ümumtəhsil məktəblərində təbiət və humanitar fənlərin əlaqəli tədrisində müəllimin peşə qabiliyyətinin rolu

Arzu Vyaçeslav qızı Abbasova

Bakı Qızlar Universiteti

E-mail: arzu_abbasova1988@mail.ru

Rəyçilər: p.ü.e.d., prof. İ.H. Cəbrayilov,
p.ü.f.d., dos. G.V. Sultanova

Açar sözlər: müəllim, təhsil, fənlərarası əlaqə, ümumtəhsil məktəbləri

Ключевые слова: учитель, образование, связь между предметами, общеобразовательные школы

Key words: teacher, education, interdisciplinary communication, secondary school

Bu gün dünyada çox sürətli bir dəyişiklik yaşanır. Siyasi, iqtisadi, sosial dəyişikliklərlə yanaşı təhsildə də bir sıra dəyişiklik edilmişdir. Baş verən dəyişikliyin ehtiyaclarını qarşılıya biləcək anlayışlardan biri də fənlərarası əlaqədir.

Təhsilin məqsədi şagirdin zehni inkişafına töhfə vermək olduğu üçün təhsilin məqsəd və metodları şagirdlərdə bu cür inkişafa və dəyişikliklərə səbəb olacaq şəkildə təşkil edilməlidir. İnsan yaşadığı müddətcə nələrisə öyrənir. Günümüzdə baş verən dəyişikliklər problem həll edən, ömür boyu öyrənmə bacarığı olan və bir fənlə bağlı bilik əldə edərək digər fənləri əlaqələndirib və bu biliklər arasında analiz etmə bacarığına sahib olan insanları tələb edir.

Cəmiyyətin düzgün inkişafında ümumtəhsil məktəblərinin mühüm rolu vardır. Ümumtəhsil məktəblərində isə görkəmli sima müəllimdir. Təlim-tədris prosesində müəllim və şagird birgə iş apararaq öyrənmə mühiti hazırlayırlar. Çin mütəfəkkiri Konfutsi dediyi kimi, “Müəllim və şagird birlikdə boy atır”. Müəllim sinifdə mühitin necə formalaşdığını izah edərəkən söylədiyi fikirlər öyrənmə prosesinin mühitini təyin edir. Müəllim və şagirdlərin tədris prosesində təbiət və humanitar istiqamətli fənlərin əlaqəli tədrisinin təşkili həyata keçirilir ki, bunun da bir sıra üstün cəhətləri vardır:

- bütün şagirdlərin, xüsusilə, passiv şagirdlərin təlimə marağının artması;
- şagirdlərdə dərəcə marağının artması;
- şagirdlərin öz bacarıqlarından istifadəsinə uyğun şəraitin yaranması;
- tədris prosesində iş birliyinə qoşularaq öz bacarıqlarını inkişaf etdirə bilməsi;
- şagirdlərin özünə qarşı güvənin artması;
- tədris prosesindən şagirdlərin zövq alaraq daha həvəsli şəkildə dərslərdə iştirakını təmin edir;

- tədris prosesi boyunca müəllim şagirdlərə rəhbərlik edir, belə ki, şagirdlər araşdırma apararaq material toplayır, müəllimlər də bu işdə onlara kömək edir, hazırladıqları materialı təqdim etmək üçün onlara şərait yaradır;

- şagirdlərin məntiqi düşünmə qabiliyyətini və yaradıcılığını ön plana çıxarır, araşdırma-ya sövq edir;

- şagirdlərə özlərinin öyrənmə bilməsi üçün şərait yaradır.

Müəllimin peşəkarlığı onun pedaqoji fəaliyyəti ilə bağlı prosesdir. Yəni, müəllim pedaqoji fəaliyyəti zamanı daim yeniliklərin tələbinə cavab verməlidir. Bunun əksi olduğu halda pedaqoji fəaliyyəti yeksənək hesab olunur ki, bu da şagirdlərin inkişafını ləngidir, pedaqoji fəaliyyəti

yətin səmərəsini aşağı salır. Müəllim şagirdləri özünə cəlb etməyi bacarmalıdır. Şagirdlər qarşılaşacaqları yenilikləri səbirsizliklə gözləməlidirlər. Bu şəraitə yaradan iş müəllimidir. Bu cür müəllimlər pedaqoji prosesin bütün incəliklərini bilir, şagirdləri öz balası kimi sevir, onlarla işləməkdən yorulmur, əksinə öz işindən zövq alır.

Azərbaycanın maarifçi-pedaqoqu F. Köçərlinin dediyi kimi, “Müəllim məktəbin canıdır, camaatın şırağıdır”. Bu cür müəllimləri şagirdlər sevir, hörmətlə yanaşırlar. Şagirdlər müəllimə olan sevgi, müəllimin savadına olan güvən sayəsində dərslər həvə göstərir. Bunun üçün də müəllim davamlı müəllimə etməlidir. K.D. Uşinskinin dediyi kimi, “müəllim o zaman ölür ki, o oxumağı, öz üzərində çalışmağı dayandırsın”. Peşəkarlıq müəllim üçün ən vacib keyfiyyət hesab olunur. Müəllimin peşəkarlığı onun pedaqoji fəaliyyətini pedaqoji prosesdə peşəkarcasına icra etməsidir. Peşəkar müəllimi təsvir edən bir sıra xüsusiyyətlər vardır. Bunlara müəllimin öz fənnini dərinləndirən bilməsi, özünə qarşı tələbkar olması, daim yenilik axtaran, yaradıcı düşünən, öz orijinallığı ilə seçilən, planladığı işin nəticəsini əvvəlcədən görə bilən, pedaqoji mədəniyyətə sahib, səlis nitqli, davranışı ilə seçilən, mimika və jestləri daha təsirli olan, savadlı, obyektiv şəkildə rəğbətləndirmə və cəzalandırmağı bacaran, ədalətli olma kimi xüsusiyyətə sahib olan müəllimlər aiddir. Peşəkar müəllim eyni zamanda öz tədris etdiyi fənn ilə yanaşı digər fənləri də bilən, pedaqoji proses zamanı müxtəlif fənlər arasında düzgün şəkildə əlaqəni qura bilən və bilikləri analiz, sintez edərək müqayisəli şəkildə sistemli olaraq şagirdlərə çatdırma bilən müəllim hesab olunur.

Müəllim ilk öncə öz fənnini sevməli, dərinləndirən bilməlidir ki digər fənlərlə əlaqəni düzgün şəkildə qura bilsin. Y.A. Komenskinin dediyi kimi, “Öz tədris etdiyi fənni sevməyən müəllim işıqsız çıraq kimidir”. Pedaqoji fəaliyyəti zamanı müəllimin əsas məqsədi dərin elmi biliyə, geniş dünyagörüşünə malik şəxsiyyət formalaşdırmaqdır. Müəllim təbiət və humanitar istiqamətli fənlər arasında əlaqə qurarkən şagirdlər böyük maraqla mövzu ətrafında axtarış edir, mövcud olan keçmiş bilikləri hafizə vasitəsilə xatırlayır, təfəkkür vasitəsilə müstəqil şəkildə fikirlərini nümayiş etdirir, müqayisə edir, təhlillər aparıb nəticə çıxarırlar.

Təlimin keyfiyyəti həmişə fəallıqla bağlıdır. Qeyri-fəal olan təlim zamanı heç bir nəticə əldə etmək mümkün deyil. Yəni əgər təlim zamanı axtarış, müqayisə, təhlil, nəticə çıxarma yoxdursa bu təlim keyfiyyətsiz hesab olunur. Təlim zamanı həm müəllim, həm də şagird fəal olmalıdır. Tərəflərdən biri fəal olmazsa burada təlimdən söz gedə bilməz.

Təbiət və humanitar istiqamətli fənlərin əlaqəli tədrisinin təşkilinə misal olaraq fizika və tarix fənni arasında əlaqəli tədrisinin təşkilinə nəzər salaq. Tarix dərslərində mövzu XVII-XVIII əsrlərdə Qərbi Avropa mədəniyyətidir. Tarix müəllimi bu mövzu ilə əlaqədar fizika fənni ilə tarix fənni arasında fənlərarası əlaqəni qura bilər. Belə ki, fizika fənnindən bəlli olduğu kimi Nyuton ümumdünya cazibə qanununu kəşf etmiş, güzgülü teleskopu yaratmışdır. Müəllim fənlərarası əlaqəni qurarkən şagirdlərə bu kəşfləri etməsində Nyutonun XVII-XVIII əsrlərdə yaşaması, İngiltərədə kapitalizmin inkişafa başladığı dövrdə yaşaması ilə bağlı olduğunu qeyd etməlidir. Kapitalizmin inkişafı yeni texnika və texnologiyaların inkişafını tələb edir. Texnika və texnologiyaların inkişafı bir sıra təbiət elmlərinin- fizika, kimya, riyaziyyat və s. kimi fənlərin inkişafı ilə bağlıdır. Tarix müəllimi həmçinin Xristian Hyugensinin kəşflərindən danışa bilər. Fiziki rəqsin titrəyişi qanunu müəyyənləşdirmiş, dalğavari işıq nəzəriyyəsinin əsasını qoymuş, teleskopu təkmilləşdirmiş, kəfki saati kəşf etmişdir. Müəllim bütün bu kəşflərin kapitalizmin inkişafı ilə bağlılığını göstərməlidir. Belə ki, müəllim XVII-XVIII əsrlərdə Qərbi Avropa mədəniyyətinin inkişafından danışarkən bu alimlərin kəşflərini izah etməli və bütün bu kəşflərin kapitalizmin inkişafı ilə əlaqələndirməlidir. Şagirdlərdə hər hansı bir mövzu haqda təsəvvür yaratmaq üçün fənlərarası əlaqə yaratmaqla yüksək nəticə əldə etmək olar.

Məqalənin aktuallığı. Təbiət və humanitar istiqamətli fənlərin əlaqəli şəkildə tədrisi öyrənmə prosesini sürətləndirir və bu da ümumtəhsil məktəblərinin qarşısında duran aktual məsələdir. Şagirdlərdə geniş dünya görüşü yaratmaq, onların müstəqilliyini inkişaf etdirmək üçün, eyni zamanda şagirdlərdə yaradıcı təfəkkürü formalaşdırmaq üçün müxtəlif istiqamətli fənlərin əlaqəli tədrisi mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Məqalənin elmi yeniliyi. Məqalədə ümumtəhsil məktəblərində təbiət və humanitar istiqamətli fənlərin əlaqəli tədrisinin təşkilində müəllimin rolu araşdırılmış və bununla bağlı mövcud problemlər müasir dövrün tələbləri baxımından yenidən dəyərləndirilmişdir.

Məqalənin praktik əhəmiyyəti və tətbiqi. Ümumtəhsil məktəblərində müəllimlərin pedaqoji proses zamanı təbiət və humanitar istiqamətli fənlərin əlaqəli tədrisini təşkil etməsinə şərait yaradacaqdır.

Ədəbiyyat

1.Mehrabov A.O., Əliyev A.H Ümumtəhsil məktəblərində idarə olunma və təhsilvermənin inkişaf modelləri // Azərbaycan məktəbi, 2003, №1.

2.Mehrabov A.O. Təhsilin idarə olunmasının müasir problemləri // Təhsil, mədəniyyət, incəsənət, 2002, №1,

3.Həsənov M., Ağayev Ş., Məmmədova V., Fərzəliyeva Y. Fənlərin inteqrasiyası. Bakı: “MM-S” müəssisəsi, 2013.

4.Quliyev B. Mütəhərrik və əyləncəli oyunlar. Bakı, 2011.

5.Kazımov N.M. Məktəb pedaqogikası. Bakı: Çarşıoğlu, 2002.

6. Berthiaume, D. (2008) Teaching in the disciplines in higher education in S.Ketteridge, S.Marshall and H. Fry (eds.) (3rd ed.) The Effective Academic: a Handbook for Enhanced Academic Practice. London: Kogan, pp. 215-25.

7. Boyer Commission on Educating Undergraduates in the Research Universities (1998) Reinventing Undergraduate Education: a Blueprint for the American Research Universities. Stonybrook, NY. Carnegie Foundation for the Advancement of Teaching.

8. Sezen, N., & Yanik, C. (2012). Biyoloji öğretmen adaylarının matematiğe yönelik tutumları: Öğretim programında matematik dersi olmalı mı? Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 43, 410-421.

9. Ulusoy, G. (2007). Disiplinlerarası araştırma ve eğitim. Coşkun Can Aktan (Editör), Değişim çağında yüksek öğretim: Global trendler – paradigmatik yönelimler içinde (s. 389-398). İzmir: Yaşar Üniversitesi.

A.B. Аббасова

Роль профессиональных способностей учителя в преподавании естественных и гуманитарных дисциплин в средних школах

Резюме

Обучение в общеобразовательных школах следует рассматривать не как изучение отдельных предметов, а как требование XXI века - организацию сопутствующего преподавания предметов. Поэтому преподаватель должен освоить программу по всем предметам, быть хорошо знакомым с материалами, а также глубоко знать способы и методы использования междисциплинарного общения.

A.V. Abbasova

**The role of teacher professionalism in the teaching of natural
and humanitarian sciences in secondary schools**

Summary

Education in secondary schools should not be seen as the study of individual subjects, but as a requirement of the 21st century - the organization of related teaching of subjects. Therefore, the teacher must master the program in all subjects, be well acquainted with the materials, as well as know in depth the ways and methods of using interdisciplinary communication.

Redaksiyaya daxil olub: 06.01.2021